
Nenaplněný příslib sociologické teorie: vzestup a pád americké sociologie ve druhé polovině dvacátého století*

JAN BALON**

Filosofický ústav AV ČR, Praha
Fakulta sociálních věd UK, Praha

The Unfulfilled Promise of Sociological Theory: The Rise and Fall of American Sociology in the Second Half of the Twentieth Century

Abstract: This article traces the development of American sociology in the second half of the twentieth century in relation to the project to advance the shared disciplinary foundations. The author reconsiders the prominent role of sociological theory in this process and devotes special attention to current criticism of any project designed to found sociology on a unified theory. Between 1945 and 1970, a period often described retrospectively as the “Golden Age” of sociology, scientists heralded the coming of the era of sociological thinking, a view supported by the unprecedented institutional expansion of the field. However, enthusiasm over the potential growth of the field was in the ensuing period replaced with an escalating sense of dissatisfaction with the absence or unsatisfactory nature of the general vision of development. The idea of unified sociological theory was attacked and the field became more and more contested, fragmented, and compartmentalised. The article analyses the disintegrating impact that the inability to push through the promised programme of unification of the field had. The account of the development of American sociology is tied in with an argument about the conditions for sociological theory today.

Keywords: United States sociology – history of, sociological theory, history of sociology, current sociology, unified social theory.

Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 2008, Vol. 44, No. 5: 943–967

---

* Tato stať vznikla v rámci výzkumného záměru MSM0021620841 *Rozvoj české společnosti v EU: výzvy a rizika* (pracovní tým Civilizační pokrok nebo krize kultury a morálky). Děkuji dvěma anonymním recenzentům za podnětné připomínky.

** Veškerou korespondenci zasílejte na adresu: PhDr. Jan Balon, Ph.D., Filosofický ústav AV ČR, Jilská 1, 110 00 Praha 1, e-mail: janbalon@seznam.cz.

Úvod

V současných reflexích vývoje americké sociologie po druhé světové válce převládá pesimistická dikce a opakovaně se v nich objevují tvrzení o „krizi identity“ oboru [Crane, Small 1992], o jeho „nemožnosti“ [Turner, Turner 1990], „dezintegraci“ [Stinchcombe 1994], „rozkladu“ [Horowitz 1994], „inkoherenci“ [Levine 1995; Davis 1994], přičemž řešeny jsou především otázky, „co je na sociologii špatného“ [Cole 1994], zda je „nečinná“ [Collins 1986], proč je „chaotická“ [Turner 2006] či zda nastal „konec“ sociologické teorie [Seidman 1991a]. Ať již jsou popisy současného stavu podávány esejisticky, líčením osobních zkušeností nebo prostřednictvím detailní empirické analýzy, obraz je víceméně stejný a sugeruje představu, že soudobá americká sociologie stagnuje a i ve srovnání s příbuznými sociálními vědami je její postavení křehké, nejisté a otřesené. Nebylo tomu tak vždy. Dnešní situace je dávana do kontrastu s obdobím expanze, jež v americké sociologii nastalo mezi lety 1945–70, kdy byl základní rozvrh oboru vnímán relativně konsenzuálně a jeho hlavní představitelé do značné míry sdíleli i všeobecnou vizi jeho vývoje. Současná problematizace amerického akademického modelu sociologie přitom má dezintegrující důsledky i pro národní sociologie v jiných částech světa, neboť i přes dnes oblíbené volání po nutnosti její „provincializace“ [Burawoy 2005] je vliv americké sociologie stále velmi silný, přestože již není tak dominantní jako v prvních desetiletích po konci druhé světové války.¹

Ve svém příspěvku se tyto dezintegrující důsledky pokusím interpretovat z hlediska „nenaplněného“ příslibu sociologické teorie, jež měla v poválečném projektu sjednocení oboru sehrát klíčovou roli a zejména jejím prostřednictvím měl být upevněn jeho sdílený základ a zajištěno jeho „zvědečtění“. Tento příslib vyvolal silná očekávání spojovaná s možnostmi progresivního vývoje sociologie, s možnostmi opětovného sblížení teoretické argumentace a výzkumných aktivit. Dnes prakticky všeobecně sdílené přesvědčení o nenaplněnosti tohoto příslibu přitom do značné míry omezuje (často přímo paralyzuje) rozpravu o směřování sociologie jakožto vědy, o jejím základním rozvrhu i cílech. Intenzita raných nadějí spojovaných s projektem sjednocení sociologie do značné míry koresponduje s intenzitou současné frustrace. Představy sdíleného základu, sjednocené systematické teorie přesto nehledě na veškeré pokusy o prokázání jejich pomýlenosti a marnivosti nepřestávají živit imaginaci současných sociologů, pro něž je obtížně přijatelná představa, že by jejich vědě byla upřena cesta vpřed, že by se nutně musela rozpadat do řad nesouměřitelných a mezi sebou nekomunikujících výzkumných programů, že by předpoklady sociologické argumentace a empirické práce byly záležitostí individuální preference a o tom, co je a co není sociologie, by si každý rozhodoval sám. Dezintegrující důsledky nenaplněného příslibu sociologické teorie budu ve svém příspěvku vykládat zejména z hlediska

¹ Dějiny americké sociologie byly nejnověji shrnuty v brilantním (téměř devítisetstránkovém) souboru textů *Sociology in America* editovaném Craigem Calhounem [Calhoun 2007].

ideje sjednocené teorie, vztahu sociologie a veřejnosti, teorie a praxe, stavu univerzitní výuky sociologie, vývoje a proměn profesní kariérní dráhy v rámci sociologie.

„Zlatý věk“ americké sociologie: iluze nebo skutečnost?

Skutečnost, že můžeme o sociologické teorii mluvit jako o do značné míry autonomním a ohraničeném podoboru sociologie,² je (mimo jiné) důsledkem bezprecedentní institucionální expanze sociologie, k níž došlo v letech 1945–70. Toto období je spojováno především s dominancí a hegemonií americké sociologie, jejího akademického, výzkumného a výukového modelu. Díky brilantním studiím vývoje americké sociologie [Turner, Turner 1990; Crane, Small 1992; Wolfe 1992; Lipset 1994] dnes víme, že tato expanze umožnila vnitřní diferenciaci sociologie, užší oborovou specializaci i specializovanější dělbu práce. Způsobila rovněž – zejména díky značnému nárůstu počtu studentů a profesních sociologů – rozšíření potenciálního publika pro sociologickou teorii, zvýšení zájmu o otázky teoretického a obecně metodologického zajištění, o problémy spojené s možnostmi a omezeními sociologické argumentace nebo s rolí sociologie ve vztahu k veřejnosti.

Retrospektivně je tato institucionální expanze představována jako „zlatý věk“³ sociologie, jako doba, během níž sociologie „vyzrávala“ do podoby přísné vědy. Role sociologické teorie v uvedeném procesu byla nezastupitelná. Jejím sebevytčeným úkolem bylo překonat „rozštěpení oboru do válčících škol myšlení“ [Parsons 1954: 223], sjednotit oborový základ a zajistit kontinuitu teoretické a empirické práce. Talcott Parsons, důsledný a systematický obhájce konceptu obecné, analytické a systematické teorie, si byl, podobně jako jeho vášnivý kritik Charles Wright Mills, vědom rostoucího zájmu o sociologii a zcela vážně upozorňoval na historickou možnost sociologie odsunout ekonomii a psychologii z jejich privilegovaného postavení v širším celku sociálních věd. V roce 1959 ve své zprávě o stavu sociologie optimisticky oznámil: „Snad můžeme říci, že ideologicky vzato, začíná přicházet éra ‚sociologie‘, jež střídá éru ‚ekonomie‘ a z pozdější doby éru ‚psychologie‘“ [Parsons 1959: 553].⁴

² Stephen Turner vymezuje obor jako oblast nebo řadu výzkumných oblastí, jež jsou „organizovány jako uzavřený trh práce pro Ph.D. absolventy, a to pod jedním oborovým označením“ [Turner 2004: 141, viz též 2000]. Sociologická teorie je nepochybně jednou z takových výzkumných oblastí sociologie.

³ Označení „zlatý věk“ užívají kupříkladu Turner, Turner [1990], Rhoades [1981], Wolfe [1992].

⁴ „Věk sociologie“, jež vyhlásil Parsons [1959], se měl propojit s proklamacemi o „konci ideologie“ [Bell 1960], sociální a politické problémy měly být zredukovány na technické otázky, což následně vedlo k pochybnostem jak o profesní, tak i veřejné roli oboru jako takového, k šíření (zejména ze strany koncepcí zdůrazňujících nezbytnost eticky angažovaného výzkumu) pocitu, že sociologie selhala morálně i prakticky.

V roce 1965 si rostoucí oblíbenosti sociologie povšiml i neodborný tisk. V článku „Sociology in Bloom“ (*Time* 1965, Friday, Oct. 29) se tehdejší nesporné oborové autority (mezi nimi Parsons a Riesman) vyjádřily k otázce po příčinách nezadržitelného vítězného tažení sociologie a se sebeuspokojivým potěšením dokládaly, že „jejich práce je v současné společnosti ... stále žádanější. Jejich akademická prestiž roste a univerzity jim nadšeně nabízejí vysoké platy.“ Nakladatelé se rovněž předhánějí ve svých nabídkách. Sociologie se tu zdá být pro ty, kteří se „pokoušejí porozumět problémům komplikované společnosti, v níž žijí,“ jak zde rostoucí vlnu zájmu vysvětluje Parsons. Rapidně se zvyšující počty pregraduálních studentů i absolventů postgraduálního studia, významný nárůst členů *Americké sociologické asociace*, štědrá podpora výzkumu, vysoká prestiž ve vládních kruzích, to vše, jak se zdálo, dokládalo „zdravou kondici“⁵ sociologie a neslo s sebou příslib pevné profesní identity i jejího odolného institucionálního a organizačního zajištění. Přes tyto empiricky doložitelné skutečnosti svědčící o „růstu“ oboru přetrvávaly určité pochybnosti, jež se vztahovaly zejména k otázce, do jaké míry je sociologie schopna představit a zejména udržet koherentní základ, do jaké míry je schopna sjednotit jednak svá výuková kurikula, jednak své teoretické a výzkumné nástroje.

V případě sociologické teorie se tyto otázky jeví obzvláště naléhavé, neboť sociologie sjednocenou teorií nikdy reálně nedisponovala, ačkoli její vytvoření bylo vždy v „plánu“.⁶ Přestože převážná většina významných představitelů sociologie přinejmenším do konce šedesátých let minulého století konsenzuálně sdílela přesvědčení o nezbytnosti sjednocené teorie pro vývoj jejich vědy, návrhy, jak ji zajistit, byly často vnitřně rozporné. Sociologie sice „dosáhla nového stupně zralosti a začala zaujímat stále strategičtější místo v seskupení sociálních věd,“ jak byl optimisticky přesvědčen Parsons [1959: 558], nicméně stále bez analytické a systematické teorie,⁷ jež by do sebe bezrozporně integrovala své historické dědictví. Expandující sociologie sjednocenou teorii přislíbila, vyplnila bianco

⁵ Jak uvádí Alan Wolfe: „Z pohledu počátku sedmdesátých let se budoucnost sociologie zdála zcela jistě slibná. Myšlenka, že by nastal úpadek oboru, se jevila právě tak málo pravděpodobná jako porážka americké armády ve Vietnamu nebo současný výskyt inflace a nezaměstnanosti v domácí ekonomice“ [Wolfe 1992: 763].

⁶ To se v případě americké sociologie nevztahuje jen na sociologickou teorii. Jak tvrdí Anthony Oberschall, americká sociologie se institucionalizovala „předtím, než měla distinktivní intelektuální obsah, specifickou Metodu, nebo dokonce sobě vlastní hledisko“ [Oberschall 1972: 189].

⁷ Parsons sám byl neochvějně přesvědčen, že on sám soudržnou a bezrozpornou analytickou teorii (a to teorii sociálního jednání [Parsons 1937], respektive teorii sociálního systému [Parsons 1951]) vypracoval. Pro detailnější rozbor viz Balon [2004, 2007]. Systematičnost jeho pokusu skutečně nemá v sociologické teorii obdoby a sociologie sama se s ním opakovaně vyrovnává. Jak to obdivně vyjadřuje Jürgen Habermas: „S ohledem na jeho úroveň abstrakce, komplexitu, teoretický záběr, systematicčnost a založení v literatuře relevantních oblastí výzkumu jednoduše nemá jeho psané dílo dodneška konkurenci“ [Habermas 1981: 174].

šek, jenž měl být splacen v budoucnosti. „Zlatý věk“ sociologie přitom usiloval především o překonání „éry“ ideologických rozepří, jež byly největší překážkou zajištění teoretické koherence oborového základu i hlavním zdrojem jeho roztříštěnosti.

V období svého největšího rozmachu se sociologie pevně držela představy objektivního a hodnotově neutrálního vědění. Ideologická fáze vývoje byla připsána klasické sociologii, sociologie postklasická se měla plně podřítit regulačním ideám vlastním přírodním vědám, zvláště pak ideám kumulace vědění a odosobněného zkoumání. Etické, ideologické, morální i hodnotové otázky, jež do sociálního zkoumání nevyhnutelně prosakovaly, byly řešeny jako standardní proměnné, z nichž neměl být vyvozován jiný závěr, než jaký z nich bezprostředně plynul v kontextu empirického zkoumání. Empirické skutečnosti byly konstatovány, nikoli subjektivně – natož empaticky – interpretovány. Sociolog sám sebe vnímal jako experta, profesionála, či přímo služebníka své vědy, nechával skrze sebe promlouvat nevyhnutelnou sílu, jíž se zpřítomňuje logika poznávání vlastní jeho oboru, k jehož vývoji on sám sice přispíval, nicméně jeho role byla v podstatě zastupitelná.

Přibližně takto byl, zhruba a pochopitelně také zjednodušeně řečeno, vymezen základní profesní nárok pozitivistické ortodoxie identifikovatelné uvnitř struktur tehdejší severoamerické sociální vědy. Požadavek hodnotově neutrální technické kompetence, jenž měl podle plánu stvrdit profesionální status sociologie, byl zároveň zcela zřetelně motivován snahou o přísné vymezení předmětného okruhu sociologie, jež mělo umožnit překonání problematického založení sociologie v ideologických a soupeřících světónázorech, respektive antagonistických filozoficko-metateoretických a metametodologických postojích. Cíl byl zřejmý: posuzovat sociologickou produkci z hlediska technické kompetence a empirické kumulace, jedině tak se zdálo možné vytěsnit a uzávorkovat neplodné ideologické přemítání nad otázkami vlastní povahy, nástrojů, možností a cílů sociologického poznávání.

Radikální rozchod s klasickou sociologickou tradicí však nebyl vnímán jako diskontinuita ve vývoji oboru, právě naopak. Jak byl Parsons přesvědčen, a zcela jistě nepochyboval o své roli ve finalizaci tohoto procesu, „skutečnou zakladatelskou práci vykonala generace z doby přibližně mezi lety 1890–1920. My patříme ke druhé generaci, která již má k dispozici základy, na nichž může stavět“ [Parsons 1950: 4, viz též 1948]. Díky pevnému založení, vymezení a zajištění svých hranic může „sociologie začít se skutečnou prací,“ totiž s kumulací vědění. „Podobně jako vědecké vědění obecně můžeme i sociologické vědění nechat kumulovat,“ jak to vyjadřuje John Holmwood [1996a: 4]. Druhá generace amerických sociologů byla podle všeho skutečně přesvědčena, že sociologie dospěla do stadia „standardní“ nebo, jak by to nazval Thomas S. Kuhn [1997; první anglické vydání 1962], „normální“ vědy, a úspěšně prochází fází „stabilizace“, jež umožňuje plynulou kumulaci vědění, a to prostřednictvím prověřených technik empirického zkoumání. Jak naznačuje Robert W. Friedrichs, „mezi lety 1945–70

byla anglo-americká sociologie očividně nejbližší dosažení statusu monoparadigmatické vědy“ [Friedrichs 1970: 23].

V takové situaci byla sociologie nucena zvažovat a vymezit svůj vztah k (neodborné) veřejnosti, řešit otázku, komu vlastně svým věděním slouží, koho oslovuje a kdo tvoří publikum pro její zjištění. Tato otázka se ukazovala jako obzvláště naléhavá, neboť problémy, jež sociologie řešila a chtěla řešit, se bezprostředně vztahovaly k otázkám veřejného zájmu a ona svým výzkumem chtěla reagovat na veřejné debaty i do nich substantivně přispívat. Otázka veřejné relevance sociologie byla podstatná také proto, že – na rozdíl od situace v přírodních vědách – ti, jež sociologové zkoumají, jsou rovněž (přínejmenším potenciálně) jejich klienty, jejich publikem, respektive příjemci či laickými posuzovateli výsledků jejich zkoumání. Přestože „profesní“ imperativ profesionální „hodnotově neutrální“ sociologie jasně sděloval – zde ve formulaci Parsonsové –, že jakožto věda je sociologie „zcela zřetelně primárně zasvěcena vytváření a rozšiřování empirického vědění a pouze sekundárně předávání takového vědění ne-členům a jeho využívání v praktických záležitostech“ [Parsons 1959: 547], Parsons sám si byl vědom (a to i ve chvíli, kdy ohlašoval příchod „zlaté éry sociologie“ a překonání „ideologické fáze“ jejího vývoje) skutečnosti, že růst technické kompetence sociologů nemusí vždy nutně vést k zvyšování jejich schopnosti vést dialog s laickou veřejností, k růstu jejich schopnosti veřejně zdůvodňovat a obhajovat své návrhy řešení sociálních problémů. Upozornil na to, že:

sociologové by se jako příslušníci určité profese měli sami připravit na rostoucí tlak plynoucí ze zapojení sociologie do ideologických kontroverzí. Právě proto, že je předmět jejich zájmu stále více veřejnosti na očích, bude v porovnání s minulostí vystavován stále většímu zkreslování a nepochopení. Je jejich zodpovědností zachovávat vysoké standardy vědecké kompetence a objektivity. Někteří budou muset sloužit jako prostředníci mezi sociologickou profesí a veřejností a příležitostně na základě vlastní iniciativy vstupovat na diskusní fórum. Pokud by se celá profese stáhla a zajímala se pouze o otázky technické povahy, mohlo by jí to v delší časové perspektivě poškodit ... [op. cit.: 559].⁸

S profesionalizací sociologie, expanzivním kumulativním růstem sociologické (empirické) produkce korespondoval i rozmach univerzitní výuky. Jak to přesvědčivě dokládají Janowitz [1972], Turner, Turner [1990], Wolfe [1992], Lipset [1994], Davis [1994] a jiní, expanze sociologie v období 1945–70 by bez univerzity nebyla možná. Ze dvou základních součástí sociologické praxe, výuky a výzkumu, to byla především univerzitní výuka, v níž byl obor pevně zasazen. Potenciál růstu (i jeho dynamika) výuky sociologie institucionalizované na univerzitě byl skutečně bezprecedentní – počet absolventů pregraduálního studia se mezi lety

⁸ To se později, jak se pokusím předvést v následujícím oddíle, ukázalo jako jasnozřivé proocetví, v jeho případě zřejmě i sebesplňující se.

1955–1965 více než zdvojnásobil, což se zopakovalo i v následujícím desetiletí. Počet absolventů postgraduálního studia vzrostl ze 160 (údaj pro rok 1960) na více než 700 (údaj pro rok 1976)⁹ [viz Wolfe 1992: 760; Turner, Turner 1990: 128]. V roce 1968 bylo zároveň 88 % absolventů doktorského studia zaměstnáno ve vzdělávacích institucích [viz Janowitz 1972: 112]. Pedagogická a výzkumná role sociologů do značné míry splývala, a to i z důvodu, že bezprostředním a často také výlučným publikem sociologů byli jejich přímí studenti, respektive studenti sociálních věd vůbec.

Z hlediska zajištění koherence a sdíleného základu, jež bylo žádáno jak výukovými institucemi, tak i požadavky praktického zkoumání, se stále více projevovala nutnost smíření, sblížení a pevného vymezení vztahů mezi teorií, metodami a praxí. To bylo důležité nejen z důvodu progresivního vývoje sociologie jako celku, nýbrž i kvůli nutnosti umožnit profesní kariérní dráhu absolventům studia sociologie, kteří se „hromadili“ obdobně rychle jako vědění, jež vytvářeli jejich již kariérně usazení kolegové. Sociologie produkovala více a více absolventů, stále však nebylo vyjasněné, co za „práci“ pro ně má či chystá.¹⁰ Akademická a univerzitní afiliace, jak bylo zjevné, se stávala pro mnohé nedostupnou, což v důsledku znamenalo růst frustrace¹¹ a vzrůstající kompetitivnost (se vším, co k ní patří) mezi těmi, jimž byl přislíben pocit naplněnosti plynoucí z podílu na kolektivním cíli, jímž byl (vědecký) triumf sociologie.

Intenzita očekávání sjednocení teorie a praxe odrážela relativní uzavřenost (a sevřenost) i pevné ohraničení výzkumných zájmů sociologie jako takové. Jak dokládají Crane a Small, „v poválečném období se intelektuální debaty ... zaměřovaly na životaschopnost funkcionalistické orientace a formující se metodologie *survey* výzkumu. Po více než dvě desetiletí se intelektuální centrum oboru soustřeďovalo kolem práce pultu předních teoretiků.“¹² Jejich studenti vyško-

⁹ Po roce 1976 nastal signifikantní propad.

¹⁰ Nápomocné přitom nebylo ani Millsovo volání po probuzení jejich vlastní imaginace, jež on sám formuloval ve výzvách typu: „Každý buď svým vlastním metodologem i svým vlastním teoretikem ...“ [Mills 2002: 242].

¹¹ Elbridge Sibley [1963] ve své knize věnované vzdělání sociologů ve Spojených státech dokládá známý pocit „marginality“ mezi neakademickými sociology, kteří vyjadřovali silné pochybnosti, zda by obor znovu studovali, pokud by měli druhou šanci. (Rozštěpenost sociologie vysvětlují jako důsledek nejasné kariérní dráhy a profesních příležitostí kupříkladu Collins [1986], Davis [1994], viz též D'Antonio [1992].) Úpadek zájmu o studium sociologie je nejčastěji dáván do souvislosti s klesající finanční podporou ze strany vlády, nicméně pravděpodobně je i vysvětlení, že značný pokles studentů byl rovněž reakcí na kariérní neprůchodnost či nevyjasněnost profesní dráhy absolventa sociologie. Tomu nasvědčuje i skutečnost, že „růstový trend počtu studentů v letech 1967–71 nejlépe dokládá hluboký pokles v rychlosti růstu dokonce ještě před redukcí podpory graduantů“ [Janowitz 1972: 128].

¹² Relativní sjednocenost a soudržnost poválečné americké sociologie byla umožněna také skutečností, že přes rozdíly v důrazu i výchozím pojetí hlavní postavy oboru (Parsons a Merton za teoretiky, Lazarsfeld a Stouffer za metodology) sdílely celkovou vizi

lení na několika katedrách hlavních univerzit se přesouvali do méně prestižních institucí, v nichž dále šířili vědění svých mentorů“ [Crane, Small 1992: 199]. Již na konci šedesátých let minulého století se však zřetelně projevilo, že snění „půltuctu teoretiků“ o pevném základu a sjednocení teorie a praxe začíná dostávat trhliny, pevný obal začíná praskat a příslib koherence se ztrácí za obzorem. Nárůst počtu sociologů i dílčích specializací v důsledku způsobil decentraci oboru: „Členové některých specializací častěji spolupracovali s výzkumníky působícími mimo sociologii, kteří podobné jevy zkoumali z jiných oborových perspektiv“ [tamtéž].¹³

Příčinou neuspokojivé dělby práce, jež měla konkrétní důsledek ve stále častější neurčitě až odmítavé identifikaci sociologů s jejich vědou, přitom zřejmě byla, jak přesvědčivě argumentuje Morris Janowitz, neschopnost sociologie vytvořit ve fázi své univerzitní, institucionální i organizační expanze praktickou specializaci. V roce 1972 konstatuje: „Většina sociologů skutečně doufala, že přijde den, kdy obor rozvine své teorie a výzkumné nástroje do té míry, že to umožní vytvoření takovéto (praktické – pozn. aut.) specializace“ [Janowitz 1972: 107, viz rovněž 1970]. Sociologie se sice úspěšně profesionalizovala a institucionalizovala, nicméně vnitřní dynamika jejího růstu neumožňovala dospět k žádanému sblížení teorie a praxe, jež bylo základním předpokladem progresivního vývoje sociologie jakožto kumulativní vědy. Skutečnost, že sociologie v období své expanze praktickou specializaci nevytvořila a nedokázala pro ni vymezit přesné místo v rámci svých oborových hranic, se následně odrazila ve spontánní a nesjednotitelné proliferaci specializací, které svou identitu vymezovaly spíše ve vztahu k problémovým okruhům, na jejichž řešení se podílely, než ve vztahu k oborovému základu sociologie jako celku [viz kupříkladu Crane, Small 1992; Turner, Turner 1990]. Na tomto odstředivém procesu má, jak uvádí Janowitz, bezpochyby značný podíl viny sociologie a univerzita, jimž je možné v období jejich bezprecedentní expanze vyčítat mnoho zásadních chyb, jednou z nichž přitom je „nekončící tlak na expanzi“ [Janowitz 1972: 133].

Konec „zlatého věku“ sociologie, v této části demonstrováný na příkladu rozkladu pevné profesní identity sociologie, jež lze také zjednodušeně chápat jako kulminační bod intenzivní i extenzivní expanze sociologie v letech 1945–70, je neoddelitelně provázán zejména s nenaplněným příslibem sociologické teorie, jež podle plánu měla ono sjednocení zajistit. „Zlatý věk“ byl spojen se „zdáním“ jednoty, koherence a vědeckosti oboru. Príslib sociologické teorie byl vyřčen jednoznačně a sledoval zřetelně stanovené cíle: sblížení a postupné protnutí teorie a praxe, teorie měla vymezit praxi a ta ve druhém směru potvrdit teorii. Výsled-

---

jeho vývoje. Charles W. Mills si byl síly této koalice velice dobře vědom a rovněž z tohoto důvodu se jí v *Sociologické imaginaci* pokusil dehonestovat [viz Mills 2002, první anglické vydání 1959].

¹³ Crane a Small uvádějí jako příklad práci sociologů vědy, jež často vzbuzovala větší zájem u historiků a filozofů vědy než u sociologů z jiných specializací [viz Crane, Small 1992: 199].

kem přitom měl být konsenzus co do povahy, úloh, prostředků, možností a cílů sociologie jakožto vědy. Přestože převážná většina kateder sociologie¹⁴ vyučovala poměrně sjednocené kurikulum sociologické teorie, jež obsahovalo sociologickou teorii (klasickou, současnou), filozofii sociálních věd, konstrukci teorií a metodologii [viz Wolfe 1992: 762],¹⁵ koherence předmětného okruhu sociologické teorie byla pouze zdánlivá.

Parsonsova obecná teorie, jeho teoretická syntéza „ideologické“ tradice, tedy referenční i analytický rámec jeho teorie, který měl poskytnout nezbytný základ pro postupné a plynulé empirické zkoumání, byl odhalen jako nekoherentní i z hlediska jím prosazovaných kritérií logické konzistence a empirické korespondence [viz Holmwood 1996a: 55–79]. Navíc se v následujícím období ukázal i jako „ideologicky“ neudržitelný (více v dalším oddíle). Projekt sjednocené teorie – jenž se, jak bylo řečeno, v poválečných letech opíral o funkcionální analýzu –, zaměřoval svou pozornost na relativně stabilní okruh problémů (například sociální řád, jednání/struktura, vědění, kultura, integrace/diferenciace, konsenzus, adaptace, rovnováha), přesto se nedokázal vyrovnat s rozporností kategorií, jež se pokusil vměstnat do pozitivně komponovaného rámce zobecňující a formalizované teorie. Z hlediska příslibu integrace oboru nebyl (dlouhodobě) úspěšný ani umírněnější koncept „teorie středního dosahu“ Roberta K. Mertona [viz Merton 1968: 39–72], jenž se zdál lépe vyhovovat potřebám kumulativní sociální vědy. I jeho strategie propojení a sblížení teorie a praxe, jež chtěla reflektovat nedostatky zobecňujícího a formálního způsobu myšlení, proti veškerým očekávaním sociální zkoumání spíše dále roztříštila na separátně se vyvíjející „specializované“ výzkumné programy, ačkoli Merton sám byl přesvědčen, že se dilema teorie/praxe rozpustí, přestane-li být jedna strana privilegována vůči druhé, jak tomu zcela evidentně bylo u Parsonse. Jak uvádějí Alexander, Colomy,

dříve se zdálo, že Mertonova strategie středního dosahu nabízí cestu ... ze slepé uličky. Retrospektivně vzato však samotný úspěch mertonovského kompromisu může být částečně zodpovědný za fragmentovanou povahu dnešní sociální vědy. Navíc ve vztahu k evidentnímu rozpojení mezi metateorií a empirickým výzkumem, o němž referuje mnoho současných pozorovatelů, neexistuje prakticky žádný důkaz, jenž by podpořil Mertonovu předpověď, podle níž pokrok v teorii středního dosahu může sloužit jako základ pro vytvoření životaschopné obecné teorie. [Alexander, Colomy 1992: 45]

Přes proklamovaný příchod „zlaté éry“ byla sociologie z hlediska stability svého oborového základu zcela zřetelně nepřipravena na přicházející útok, jenž se ohlašoval v excitovaném intelektuálním a morálním vzepětí, k němuž došlo

¹⁴ V uvedeném období zcela zřetelně udávaly směr univerzity v Harvardu, Chicagu, Berkeley a Kolumbijská univerzita.

¹⁵ Wolfe dodává, že pro výuku sociologie „přes některé regionální odchylky skutečně existovalo společné kurikulum, dokonce i sdílená kultura ...“ [tamtéž].

na konci šedesátých let minulého století. Sociologie byla uzavřena sama do sebe, měla nevyjasněný a nezřetelný vztah k veřejnosti a svému potenciálnímu publiku, byla irelevantní ve vztahu k praxi, problematicky rekrutovala nové zájemce, přebývala uvnitř univerzitních kateder, akademických a výzkumných center, ztrácela prestiž ve vládních kruzích i donedávna štědré sponzory, zkrátka po bezprecedentní expanzi přišel bezprecedentní pád. Intenzita frustrace korespondovala s intenzitou nadějí a očekávání, jež byly s vývojem a možnostmi sociologie jakožto vědy spojovány. Jak se pokusím prokázat v následující části, nenaplněný příslib sociologické teorie vedl nejen k úvahám o dezintegraci, rozkladu a fragmentaci oboru, nýbrž i ke zpochybnění obhajitelnosti, opodstatněnosti a oprávněnosti sociologického přístupu jako takového.

Kritika myšlenky „sjednocené teorie“ v soudobé americké sociologii

V sedmdesátých letech minulého století v americké sociologii ustoupila snaha o vytvoření sjednocené teorie zájmu o nově se formující oblast zkoumání, jíž se stala sociologie sociologie, jejímž prostřednictvím si sociologie vytvářela (ve svých důsledcích značně subversivní) diskurz o sobě samé [viz například Friedrichs 1970; Tiryakian 1971; Atkinson 1972; Bershad 1973]. „Heroické časy poezie jsou často střídány rozpačitými časy prózy, literární kreativita literární kritikou a provozování sociologie sociologií sociologie,“ jak to poněkud emphaticky vyjádřil E. Digby Baltzell [1972: 202]. Relevantním problémem přestává být „otázka, co v sociologii dělat, je to spíše otázka, jak bychom ji měli dělat, pro koho (dospělé či děti, pijany či požívače marihuany!) a s osobami jakých teoretických, politických, sexuálních, rasových, třídních ... přesvědčení“ [tamtéž], jež se dostává do centra zájmu. Kritická sebereflexe vývoje sociologie krok po kroku rozkládala vše, na čem sociologie doposud chtěla stát, opakovaně deklarovala, že Parsonsem ohlášený konec „ideologické éry“ nikdy reálně nenastal, naopak, americká sociologie v období své expanze z let 1945–70 byla zcela v zajetí konzervativních hodnot a uspokojena sama sebou zcela rezignovala na příslib kritické vědy o společnosti vyjádřený klasickými zakladateli oboru (evokován je zejména Marxův projekt). „Zlatá éra“ byla v reflexivních analýzách vývoje sociologie vnímána jako období takzvaného „ortodoxního konsenzu“ [Atkinson 1972], proti němuž se staví stále více „radikálních alternativ“ vyznávajících právě ty hodnoty, jež si „ortodoxní konsenzus“ přál vytěšnit.

Nástroje sociologické analýzy obrácené na ni samu oznamují, že je zapotřebí zcela zásadní přeměny a obnovy. V dramatické expozici tuto senzitivitu vystihuje zřejmě nejradikálnější a dnes již emblematický představitel této kritiky, Alvin W. Gouldner. V úvodu ke své knize *The Coming Crisis of Western Sociology* [Gouldner 1970] vášnivě provolává, že dnes „sociální teoretici pracují v rozvalinách sociálního uspořádání paralyzovaných městských center a polorozpadlých univerzitních areálů. Někteří si mohou dát vatou do uší, avšak jejich těla budou přesto cítit záchvěvy tlakových vln. Bez přehánění můžeme ... říci, že teoretizujeme za

zvuku zbraní. Starý řád se otrásá pod stovkami rebelií, jež vyražejí ze svých úkrytů“ [1970: vii]. Klíčové pojmy a problémy, jež měly sjednotit zájmy sociologické teorie (kupříkladu sociální řád, integrace, konsenzus, adaptace, rovnováha), byly, jak tvrdí kritici předešlého vývoje, užívány utopicky, k partikulárním zájmům, vzbuzovaly zdání koherence sociologie, jež se mohla tvářit, že má předmět svého zájmu – společnost – pod kontrolou. I příslib, v jehož naplnění sociologové věřili, byl fiktivní – hlavní tvůrci sjednocené sociologické teorie vyvolávali dojem, že pokud se jim podaří uspořádat a udržet pohromadě pojmy, podaří se jim udržet pohromadě i společnost. To však byl, jak byli představitelé radikálních alternativ přesvědčeni, klam, jenž vyústil v organizovaný podvod. Ti, kteří se práci na vytčeném cíli podřídili, ti, kteří byli konformní s rolemi a očekáváními, jež jim přisoudila profesionální ortodoxie,¹⁶ ti byli odměněni – získali posty, prestiž, moc, a především pevné místo v hierarchické struktuře oboru.¹⁷ Tomu údajně sloužilo i postavení teoretického problému sociálního řádu do středu analýzy. „Učinit sociální řád hlavním zájmem znamená vyzdvihovat určité morální hodnoty nad hodnoty jiné. Rovněž to znamená být konzervativní, nejen metafyzicky, nýbrž i politicky“ [Gouldner 1973: 73].

Radikální sociologové byli zároveň prakticky zajedno v názoru, že obnovu a přeměnu oboru není možné uskutečnit, dokud v něm přetrvávají ti, kteří byli vyučeni k hodnotám profesionálního pozitivismu, kteří byli zkorumpováni podílem na moci a usilovali o jeho pevné ohraničení, o jeho sjednocený základ. Zcela v souladu s přesvědčením Thomase S. Kuhna, jenž sice svůj výklad struktury vědeckých revolucí situoval do prostředí přírodních věd, nicméně sociologové se k němu často odvolávali a nahlíželi vývoj své vědy jeho perspektivou, se od zastánců starého „paradigmatu“ odvrátili¹⁸ a obrátili svou pozornost na jiné komunity, totiž na ty dominantním konceptem vědy vyloučené a marginalizované, respektive se odvolávali na potřebu vytvořit komunity nové. V nové situaci¹⁹

¹⁶ Ve chvíli, kdy dominance skončila, jak to Gouldner přímo naznačuje, skončila i ochota sociologů-vědců marnit své životy ve jméno nesmyslných hodnot profesionálního pozitivismu: „Sociologické poznávání podobně jako i jiné typy poznávání začíná být provázeno tragickým pocitem, při němž lidé nabývají podezření, že promarnují své životy. Spoutávají-li svou práci náročnými, matoucími a nenaplnitelnými požadavky paradigmatu hodnotově neutrálního modelu vysoké vědy, smiřují se sociologové ve skutečnosti se ztrátou části jich samých“ [Gouldner 1973: 77].

¹⁷ Gouldner kupříkladu poměrně jednoznačně tvrdil, že hlavní terč jeho kritiky – Parsons, ať již on sám, či jeho démonický vliv, ovlivňoval volby prezidentů Americké sociologické společnosti (později asociace), rozhodoval o klíčových postech na univerzitách a zprostředkované i o produkci prestižních sociologických nakladatelství. Viz Lipset, Ladd [1972].

¹⁸ Kuhn nekompromisně tvrdil, že vědci vyškolení v rámci jednoho paradigmatu si nemožnou osvojit základy jiného paradigmatu a musejí fyzicky vymřít [viz Kuhn 1997: 151].

¹⁹ Nová situace se přitom vyznačovala především vzestupem nových směrů nebo revitalizačních směrů klasických. V editoriale prvního čísla časopisu *Theory and Society* Alvin W. Gouldner píše, že jím založený časopis „nemá jinou možnost než být dítětem své doby. Přichází v situaci, kdy se institucionální a katedrový život sociální teorie zdá vyčerpaný a bezcílný.

je, jak to formuloval Gouldner, prvním a nezbytným úkolem sociologie „vytvořit nové komunity – specificky teoretické komunity – pro racionální diskurz sociálních teoretiků. Podle mého názoru je nezbytné ustavit ... lidské a sociální podmínky pro omezení iracionálních a ideologických součástí diskurzu, pro kontrolu a odkrývání falešného vědomí“ [Gouldner 1973: 78–79].²⁰

Dekomponovaný obor je rovněž nezbytné nově organizačně a institucionálně zajistit. Jak zní mnohokrát citovaný – a v kontextu druhé poloviny dvacátého století také značně cynický – Gouldnerův výrok: „Sociologie nepotřebuje nového Newtona nebo Marxe, nýbrž Lenina“ [Gouldner 1971: 53], někoho, kdo by formuloval „požadavky její organizace“ [1973: 80; viz rovněž Aya 1982: 910], neboť „ani teorie, ani praxe není možná bez sociální organizace“ [1973: 97]. Dekonstruktivní práce sociologie zcela nepochybně směřovala k rekonstrukci oboru, k jeho obnově na nových základech. Starý řád měl být vystřídán řádem novým, což se týkalo i propojení teorie a praxe. Pro sociologickou teorii měl radikální projekt vyhrazení autonomie ve vztahu k předmětu, jež zkoumá, a to přes veškeré ideologické, morální a hodnotové vzepětí plodící nepřeborné množství obtížně souměřitelných alternativ. Teoretický řád se stále ještě zdál možný, třebaže „válka škol“ jeho možnost stále více relativizovala. Gouldner [1974] sám naznačoval, že sociální věda směřuje k „nové“ objektivitě, třebaže zcela jistě nikoli hodnotově neutrální.²¹ Teorie byla vnímána jako autonomní, přičemž „ideologické implikace a sociální konsekvence intelektuálního systému nedeterminují její validitu, neboť teorie má ve skutečnosti své vlastní měřítko autonomie“ [Gouldner 1970: 13].

Skutečností nicméně je, že „válka škol“ ani radikální reflexivní projekt sociologie sociologie nedaly vzniknout žádnému konsenzuálně přijímanému následnickému programu, přestože se jeho protagonisté domnívali, že jejich úsilí k nové

V době, kdy sociologie vidí cestu zpátky lépe než cestu kupředu. Stará intelektuální paradigma (rozuměj: pozitivismus, strukturální funkcionalismus a teorie racionální volby – pozn. aut.) ztrácejí svou schopnost přesvědčit, natož nadchnout a nahrazují je paradigma konkurenční: kritická teorie, etnometodologie, neomarxismus, lingvisticky senzitivní sociologie, strukturalismus a vzrůstající se neoweberianismus“ [Gouldner 1974: i].

²⁰ Profesionálním konsenzem přitom nebyla zkompromitovaná jen sociologie jako věda, nýbrž i univerzita, jež byla prosáklá Gouldnerem odmítanými hodnotami a racionální diskurz v ní byl ohrožen, třebaže pro něj byla přirozeným, ideálním a „očištěným“ prostorem: „Hlavním problémem univerzity je její selhání coby určitého *společenství*, v němž je možný racionální diskurz o *sociálních* světech. To částečně odráží skutečnost, že racionální diskurz jako takový přestal být její dominantní hodnotou a byl nahrazen pátráním po *produktech* vědění či *informačních* produktech, jež by bylo možné zpeněžit či přislíbit coby součást financování, prestiže či moci – tedy odměn poskytovaných státem a širší společností, jež své síly nejvíce napíná k rozvrácení racionálního diskurzu o sobě samé“ [Gouldner 1973: 79].

²¹ Weberovské koncepci „hodnotově neutrální“ a parsonsovské koncepci „profesionální“ vědy zasadil Gouldner hlubokou ránu již ve svém slavném prezidentském proslovu „Anti-minotaur: the myth of a value-free sociology: an account of a myth created by and about a magnificent minotaur named Max“, jež v roce 1961 přednesl pro Společnost pro studium sociálních problémů. Viz Gouldner [2004].

usměrňující vizi vývoje povede. Bylo tomu však právě naopak, pochyby o směřování oboru narůstaly. V roce 1985 Norbert Wiley konstatoval, že americká sociologie je již patnáct let „bez dominantní nebo hegemonické teorie“ a přetrvává v ní „mezivládí“ [Wiley 1985: 179, viz též Wiley 1979]. Naznačil, že žádný z potenciálních kandidátů (jmenoval přitom kvantitativní extenzionalismus, komparativní historický přístup a sociální konstruktivismus) „se nebyl s to povýšit nad úroveň expanzivní specializace“ [Wiley 1985: 200], a v závěru své analýzy prohlásil, že pokud bude pokračovat současný trend, „sociologie se bude stále více stávat servisní disciplínou“ [op. cit.: 205]. I další analýzy tehdejšího stavu [viz kupříkladu Mullins 1983; Collins 1986] se zdály potvrzovat skutečnost, že fáze stabilizace po revoluční změně vyvolané radikálními alternativami „ortodoxního konsenzu“ zkrátka nenastala. Sociologie se nesjednocovala, nýbrž dále štěpila a rozpadala do ještě vyššího počtu specializací a podspecializací, jež se velice rychle po svém ustavení diferencovaly do vnitřních a často antagonistických frakcí.

Růst počtu specializací a často neproniknutelných oborových kombinací přitom nebyl chápán jako odraz nutnosti specializované dělby práce vyvolané rostoucí kumulací vědění, jak by to očividně bylo vysvětlováno profesionální ortodoxií, nýbrž jako (mezi jinými příčinami) sociální důsledek rapidně zvýšeného počtu sociologů. Na začátku šedesátých let minulého století sociologie byla, jak to vyjadřuje Randall Collins, „stále ještě skromnou akademickou profesí a měla několik tisíc členů“ [Collins 1986: 1339]. V polovině šedesátých let byl odhadovaný počet sociologů 2–3 tisíce, v polovině let osmdesátých jich bylo již více než 10 tisíc. Takový počet se do oborových hranic vměšťoval daleko obtížněji a sociologové stále častěji čelili hrozbě nezaměstnanosti nebo oborové marginalizace.²² Hranice sociologie se proto nutně musely rozestoupit, neboť její dosavadní struktura omezovala profesní možnosti kariérního růstu. Situace přitom byla o to komplikovanější, že rozhodující, žádané a profesně uspokojující posty byly častokrát na dlouho dopředu obsazeny těmi, kteří do vnitrooborové konkurence vstoupili dříve – tedy těmi, kteří se v pravý čas svezli na rané vlně expanze.²³ Na konci šedesátých let rozdíl mezi tím, zda jste příslušeli ke „zlaté generaci“, jež své kariérní dráhy začínala v době hojného počtu příležitostí profesního uplatnění, nebo ke „generaci traumatizované“, která přišla ihned po ní, čítal často jen několik let [viz Collins 1986: 1339]. A jelikož „základním problémem intelektuální kariéry je uznání“ [tamtéž], nárůst specializací je možné vysvětlovat rovněž prostým faktem, že namísto hledání uznání v širší oblasti, je smysluplnější „zvolit si menší arénu, v jejímž rámci lze diskurz, hledání originality a spojenců dále rozvíjet“ [Collins 1986: 1340].

²² V takových podmínkách se akademické pole zcela jistě stávalo živnou půdou pro veškeré negativní jevy, jež tak brilantně popsal Pierre Bourdieu v *Homo Academicus* [Bourdieu 1988a].

²³ V již zmiňovaném článku „Sociology in bloom“ si vedoucí katedry sociologie a antropologie na N. Y. U. stěžuje, že tento rok potřeboval získat sedm sociologů, avšak v důsledku celoamerické konkurence se musel spokojit se třemi.

Na počátku sedmdesátých let minulého století započal s odvratem od „ortodoxního konsenzu“ rovněž proces, jehož výsledkem bylo přenesení intelektuálního centra sociologie z USA do Evropy,²⁴ kde se na konci sedmdesátých let (ideologická, praktická a morální kritika strukturálního funkcionalismu začala slábnout již ve druhé polovině let sedmdesátých), a zvláště pak v letech osmdesátých objevovaly teoretické pokusy o syntézu, jejichž autoři se bezprostředně hlásili ke v americkém prostředí zdiskreditovanému parsonsovskému projektu sjednocené teorie.²⁵ Na počátku osmdesátých let došlo k znovuoživení parsonsovské obecné teorie i ve Spojených státech, a to v rozsáhlém čtyřsvazkovém díle *Theoretical Logic in Sociology*²⁶ Jeffreyho C. Alexandera [Alexander 1982, 1983], jenž sám sebe veřejně označoval za přímého Parsonsova nástupce a předložil zřejmě nejpodrobnější (a nejdelší) rozbor Parsonsovy teorie. Také se společně s Paulem Colomym a Shmuelem Eisenstadtem stal nejvýraznějším představitelem neofunkcionalistického přístupu, jež rozvíjel se stejnými plány na dosažení sjednocené (a také hegemonické) teorie jako Parsons.²⁷

²⁴ Souběžně probíhající vývoj v evropské sociologii by si v kontextu tohoto výkladu pochopitelně zasloužil systematictější pozornost, než je v rozsahu mého příspěvku možné. Viz kupříkladu text Roberta Müncha [Münch 1991], který se věnuje právě rozdílům americké, britské, francouzské a německé sociologie, nebo kniha Donalda Levina [Levine 1995], jež se zaměřuje na filozofické kořeny jednotlivých národních tradic. Evropskému vlivu na americkou sociologii se věnuje rovněž kniha Allana Blooma *The Closing of the American Mind* [Bloom 1987]. Zmínit je nezbytné i dnes již klasickou studii Josepha Ben-Davida [Ben-David 1978] o rozdílech v základním pojetí badatelského zkoumání mezi evropskou (zvláště pak britskou) a americkou vědou.

²⁵ „Návrat“ Parsonse byl přitom z velké části zprostředkovan německými sociálními teoretiky, zejména autory jako Jürgen Habermas, Niklas Luhmann, Richard Münch či později Hans Joas. „Německé“ čtení Parsonse však bylo jiné než čtení „americké“. To, co na Parsonsovi jeho krajany vždy iritovalo, tedy obecnost jeho výpovědi a systematickosti jeho výkladu, naopak Němce, národ filozofů, přitahovalo. A četli jej, jak to líčí Jeffrey C. Alexander, ještě z jednoho podstatného důvodu: do německé teorie totiž úspěšně vnesl „syntetické a explanační perspektivy, jež jejich tradice často postrádají“ [Alexander 1984: 409]. Alexander rovněž dodává, že Němci Parsonse nechtou politicky jako Američané, kteří jej vnímají jako konzervativního autora. Naopak: „Mladí němečtí učenci, kteří se dnes zajímají o Parsonse, jsou levičáci a liberálové“ [op. cit.: 409].

²⁶ Vydání Alexanderova čtyřsvazkového díla bylo v americké sociologii napjatě očekáváno a byly s ním spojovány velké naděje. Randall Collins ve své recenzi Alexanderova díla uvedl, že „nikdy dříve nebyla žádná sociologická práce opěvována takovou nešetřící reklamou ... a nezískala takovou podporu od velkých jmen oboru“ [Collins 1985: 877]. To se však ukázalo poněkud kontraproduktivní. „Zřídka byly předběžné komentáře tak pochlebnické; zřídka byly recenze následující po vydání knihy tak hanobící“ [tamtéž]. Kupříkladu Alan Sica ve své rozsáhlé recenzi *Teoretické logiky* Alexandera považuje za „nemilosrdného plukovníka ve velitelském štábu svého generála (Parsonse – pozn. aut.), jenž odhaluje nevěrné“ [Sica 1983: 201].

²⁷ Alexander [1995] byl přitom přesvědčen, že čas pro novou teoretickou syntézu nastal také proto, že radikální alternativy, jež Parsonsov projekt rozložily, svůj příslib rovněž nenaplnily.

Alexander však se svým pokusem o multidimenzionální teoretickou syntézu, v němž v podstatě ve všech základních bodech reprodukuje Parsonsův postup rekonstrukce sociologické tradice,²⁸ rozhodně neuspěl tak, jak si sám představoval [viz kupříkladu Turner, Maryanski 1988]. Také z důvodu, že jej představil ve zcela jiné intelektuální atmosféře, než byla ta, jež tak prospívala Parsonsovým pokusům o sjednocenou obecnou teorii. Přes počáteční silný zájem jeho práci posléze do značné míry zastínil rostoucí vliv inspirací přicházejících z poststrukturalistické a postmoderní filozofie a sociální teorie, jež v americké sociologii revitalizoval nový projekt radikální kritiky, v porovnání s nímž bylo radikální hnutí ze začátku sedmdesátých let minulého století velice umírněným vnitrooborovým dialogem s tehdy dominantní perspektivou. Nová kritika byla sice opět spjata s morální rétorikou a narativním hlediskem, nicméně její radikální perspektivismus směřoval svůj razantní výpad proti sociologii jakožto vědě s určitým způsobem vymezenými hranicemi²⁹ a zpochybňoval opodstatněnost a oprávněnost sociologického přístupu jako takového. A to prostřednictvím kritiky, jež se nad tyto hranice stavěla a povznášela.

Steven Seidman, zřejmě nejvýraznější americký sociolog, jež svou sebepotvrzující, postmodernismem ovlivněnou rétoriku obrátil proti projektu vědy o společnosti jako takovému, v roce 1991³⁰ oznámil, že jedinou postmoderní nadějí ve vztahu k sociologické teorii i dosavadní sociologické praxi je jejich „konec“. Sociologická teorie se, jak to formuluje,

dostala na scestí. Ztratila velkou část své sociální a intelektuální důležitosti; oprostila se od konfliktů a veřejných debat, jež v minulosti byly její živnou půdou; uzavřela se do sebe samé a většinou také pouze k sobě samé odkazuje. Sociologickou teorii dnes dělají a spotřebovávají téměř výhradně sociologičtí teoretici ... nefunguje nijak jinak než jako legitimizující rétorika pro pokračující výzkumné programy a empirické analýzy. [Seidman 1991a: 131–133]

²⁸ Pouze Marshalla a Pareta stírá Parsonsem z kánonu vyloučený Marx (tuto chybu už Alexander, poučený trvalou vlnou nevole, která kulminovala pochopitelně na konci šedesátých a na začátku sedmdesátých let, opakovat nechtěl a zřejmě ani nemohl, neboť Marx byl v letech osmdesátých usazen v kánonu sociologické tradice zcela jistě pevněji než v polovině let třicátých, tedy v době, kdy Parsons pracoval na své *The Structure of Social Action*, v níž Marxovi věnoval pouze několik stran).

²⁹ Není to samozřejmě tak, že by taková otázka nikdy nebyla na pořadu dne, avšak postmoderní snaha vyprázdnit dosavadní předmětný okruh sociologie, převzít jej a naplnit zcela novou agendou a obsahem zřejmě nemá ve své razanci konkurenci.

³⁰ O dva roky dříve Stanley Fish radostně vyhlásil, že „pozvolné mizení teorie není signalizováno mlčením, nýbrž rostoucím množstvím diskusí, časopisů, symposií a příspěvků soupeřících o právo příběh teorie zrekapitulovat ... teorie dnes skomírá; čas se krátí a jediné, co teoretikovi zbývá, je přiznat tuto skutečnost“ [Fish 1989: 340–341]. V téže době je údajně rovněž dokonáno rozpojení teorie a praxe (a výzkumu); jak říká Pierre Bourdieu: „Mezera mezi tím, co je ve Spojených státech a ve všech zemích, v nichž dominuje empirický akademický model, nazýváno teorií, a tím, čemu se říká empirický výzkum, pravděpodobně nikdy nebyla širší, než je tomu v současnosti“ [Bourdieu 1988b: 774].

Zatímco Gouldner a jiní radikální sociologové z počátku sedmdesátých let minulého století vycházeli z určité představy teoretického řádu a příslibovali „novou objektivitu“ [Gouldner 1974], nová morální rétorika je k jakékoli představě či všeobecné vizi řádu zcela odmítavá. Cílem není rekonstrukce či obnova, nýbrž opuštění dosavadního rádooby vědeckého přístupu k sociální skutečnosti a nahrazení projektu sjednocené teorie morální analýzou, jež jediná v sobě skrývá možnost opětovného navázání pouta s veřejností a řešení problémů pro veřejnost relevantních. Sociálnímu vědci se otevírá možnost osvojit si novou roli, odkrýt v sobě to, co dosud potlačoval, totiž živý a autentický zájem o sociální a morální problémy současnosti. A to nikoli prostřednictvím teoretické argumentace či oborově etablovaných výzkumných praktik, nýbrž prostřednictvím „příběhů s morálním obsahem“, neboť „postmoderní sociální analýzy dostávají podobu příběhů o společnosti, jež přinášejí morální, sociální, ideologické a snad i přímé politické důsledky“ [Seidman 1991a: 142]. Postmoderní sociální teorie má nahradit a „revitalizovat“ teorii sociologickou, neboť ta je přespříliš provázaná se zdiskreditovanými scientistickými nároky. Teoretici se mají stát „obhájci“, kteří „opustí stále cyničtější a nevěřitelnější masky objektivních, hodnotově neutrálních vědců ... Staneme se katalyzátory pro veřejnost, aby seriózně přemýšlela o morálních a sociálních záležitostech“ [Seidman 1991a: 144]. Touha vměstnat rozum do vědeckého projektu společnosti byla iluzí, sebeklamem a sebemystifikací, již je zapotřebí přetavit do empatického zájmu o naše nové publikum. Jak to líčí Seidman: „Impozantní majestátnost vědeckého rozumu se téměř rozpadla pod záplavou ostrých výpadů ze strany těch, kteří se považují za jeho oběti: barevní lidé, lidé nežijící na Západě, ženy, lesbické ženy a gayové, postižení, chudí či ekonomicky slabí“ [Seidman 1994: 327].

Vzestup postmoderní rétoriky [viz rovněž Richardson 1990, 1991; Lemert 1991; Seidman, Wagner 1992; Seidman 1991b; Seidman et al. 1995 – kritiku lze najít v Alexander 1991; Antonio 1991; Boggard 1992] v americké sociologii, jenž se vyznačoval „upřímným“ zápalem pro věc, avšak také jistou mírou banalizace intelektuálních inspirací vzešlých z evropského postrukturalistického prostředí, signalizoval zásadní proměnu vnímání role, již má sociální vědec společensky naplňovat. Sociální problémy jsou vnímány z politické a morální perspektivy, vědění, jež má sociologie vytvářet, má především napomáhat veřejnosti orientovat se ve společnosti, v níž dochází k zásadním proměnám ve všech jejích konstitutivních sférách, v oblasti politiky, kultury, ekonomie, vědy či sociálních vztahů. Jak naznačují některé z výkladů [viz kupříkladu Wolfe 1991, 1992], vývoj americké sociologie po druhé světové válce v širších obrysech koresponduje s vývojem americké společnosti. Takovéto vidění je pochopitelně neúnosně redukcionistické, avšak prostý nadsazený obraz evokující evidentní rozdíl mezi pevnými „parsonsovskými“ hodnotami poválečné Ameriky a multikulturní globalizující se americkou společností konce druhého tisíciletí podává jasnou zprávu o tom, do jaké míry se proměnil předmět sociologického zkoumání, tedy společnost.

Nebylo-li možné v sociologických kategoriích bezrozporně udržet americkou společnost padesátých let, zdá se logicky vyloučené, že by to bylo možné ve

změněných podmínkách. Jak to líčí Alan Wolfe: „Americká sociologie vstoupila do období po druhé světové válce se stejnou důvěrou ve své poslání jako americká společnost. V obou případech byl cílem růst, expanze ...“ [Wolfe 1992: 759], předpokladem „optimismus v otázce užívání racionálního plánování k dosažení stanovených cílů“ [tamtéž], současná americká společnost je ovšem „nejistá v otázce svých cílů a není přesvědčena, že integrace je nejlepší cestou k jejich dosažení. Namísto jedné společnosti je zde společností mnoho“ [op. cit.: 764]. V devadesátých letech minulého století, dodává Wolfe, došlo rovněž (konečně) k izomorfii subjektu (rozuměj sociologie) a objektu (společnosti) studia; pro oba je charakteristický „rozklad univerzalizujících tendencí a debaty o důsledcích fragmentace“ [tamtéž]. Jak v takové situaci požadovat sjednocenou sociologii, jež by zkoumala společnost? Odpovědi se pochopitelně množí a bohužel, povětšinou nejsou jednotné, spíše rozporné. Sociologická teorie se zároveň musí vyrovnat s novými předpoklady teoretické argumentace, přičemž, jak to líčí John Holmwood a Alexander Stewart: „V posledku přichází ke slovu argument, že teorie jsou nutně rozporné, neboť rozporná je i sociální existence“ [Holmwood, Stewart 1994: 95].

Sociologická teorie jako „určitý způsob psaní“³¹

Nenaplněný příslib sociologické teorie, jenž byl dán poválečnou generací amerických sociologů, jak jsem se ve svém stručném a omezeném líčení vývoje americké sociologie pokusil prokázat, spočíval v neschopnosti prosadit avizovaný program sjednocení oboru a zajištění koherence teoretické argumentace a empirických aktivit, jež mělo vést k vytvoření praktické specializace. Usoustavnění vztahů mezi teorií a praxí bylo pouze proklamativním cílem, ideálem, jenž nikdy nepřekonal počáteční stadium vytčení projektu. Príslib byl dán, ideální stav předjímán, avšak jeho stále zřetelněji pocíťovaná nekorespondence s realitou akcelerovala proces rozkladu konsenzu v otázce generální vize vývoje.³² Diferenciační procesy i procesy rostoucí specializace, jež měly podle plánu dosvědčit progresivní potenciál sociologie jakožto vědy, nebyly souběžně provázeny procesy integrace, což v důsledku vedlo k pocitům nezbytnosti její zásadní transformace a obnovy na nových základech. Radikální alternativy, jež na konci šedesátých a na začátku sedmdesátých let představily zcela jiný koncept sociálního zkoumání, rovněž poměrně záhy vyčerpaly svůj kreativní impulz a nebyly s to představit ucelený projekt, jenž by uspokojil nově vyhřezlé partikulární zájmy a ambice.

³¹ Název tohoto oddílu odkazuje k jednomu článku Richarda Rortyho [Rorty 1978], v němž mluví o „filozofii jako o určitém způsobu psaní“.

³² O nenaplněnosti příslibu sjednocené sociologické teorie svědčí rovněž skutečnost, že se „teorií“ v sociologii dnes rozumí prakticky cokoli: od vysokých rovin formální abstrakce po individuální (a často spíše spontánní než zdůvodněné) a neusoustavněné představy o povaze sociálního života jako takového.

Zcela zřetelné přitom je, že příslib sjednocené teorie nepřestává oslovovat imaginaci současných sociologů,³³ kteří se znovu a znovu pokoušejí pro teorii nalézt svrchované místo v celkové struktuře oboru. „Esencí vědy je právě teorie – nikoli nějaké partikulární metodologie, ani partikulární užívání matematiky, ani dogma o úzké empirické operacionalizaci,“ jak to formuluje Randall Collins [1986: 1345],³⁴ a vyjadřuje tím ať již veřejně, nebo privátně vyznávané přesvědčení, sdílené – jak jsem přesvědčen – nejenom poměrně širokou komunitou sociologů-teoretiků, nýbrž i širší akademickou obcí, jež se shodne přinejmenším na skutečnosti, že sociologie teorii potřebuje a že by bez ní byla neúplná, ba i prázdná. Současně je však patrné, že velké syntetické pokusy vypracované v posledních desetiletích,³⁵ jež se pokoušejí překonat rozpory předešlých sjednocujících pokusů, nejsou s to, přes čas od času značná očekávání, na delší dobu soustředit systematickou pozornost, jež by vedla nejen k teoretické interpretaci či analýze, nýbrž i k empirickému a praktickému ověřování validity takovýchto teorií. Tyto pokusy „obor re-centrovat vypadají spíše jako cvičení v teoretickém recidivismu než jako obnova“, jak to vyjádřil John Holmwood [1996b: 96]. Nové teorie přitom často pouze v jiném konceptuálním přioděnění reprodukují ty rozpory, jež sjednocující teorie v minulosti vedly ke slepým koncům.

Recidivismus současné sociologické teorie ovšem není ničím novým a v krystalické čistotě odkrývá skutečnost, že „velcí myslitelé zastoupení v kánonu, Weber, Durkheim, Marx, včetně Parsonse a Habermase v další etapě, psali texty, jež byly téměř výhradně komentáři, pojmovými vylepšeními a revizemi“ [Turner 2004: 157]. Byla-li sociologická teorie vybudována na rozporných kategoriích (kupříkladu řád/změna, fakt/hodnota, jednání/struktura, systém/antisystém, subjekt/objekt), zdá se nepravděpodobné, že by bylo možné vylučující se kategorie v nějakém (natož apriorním) překlenujícím rámci překonat či usmířit. Jsou-li problémy řešeny takřka výhradně konceptuálními inovacemi, respektive přepisy, je prakticky vyloučené, že by se z nich sociologická teorie mohla svými

³³ Současně neztrácí na přitažlivosti ani subverzivní projekt znemožnění a parodie teoretické činnosti jako takové.

³⁴ Jednoznačně to vyjadřují i Diana Crane a Henry Small: „Důležitým cílem obecné teorie je utváření způsobů konceptualizace společnosti jako celku, jež mohou poskytnout referenční bod pro výzkumníky v širokém spektru sociologických specializací“ [Crane, Small 1992: 230].

³⁵ Z nich je zapotřebí jmenovat přinejmenším pokusy Jeffreyho Alexandra, Niklase Luhmanna, Pierra Bourdieu, Jürgena Habermase, Anthonyho Giddense, Allaina Touraina, Richarda Müncha, Roye Bhaskara, Nicose Mouzelise, Margaret Archer či Hanse Joase, kteří své velké teorie vytvořili vesměs v osmdesátých letech (nebo na začátku devadesátých let) minulého století. Sociologie jako celku se však tyto syntetické pokusy příliš nedotkly, jak naznačuje Randall Collins ve své poznámce o stavu sociologie v této době: „Jakožto obor jsme ztratili veškerou koherenci; rozpadáme se do konglomerátu specializací, z nichž každá si jde svou vlastní cestou bez přílišného zájmu jedné o druhou“ [Collins 1990: 311]. Nové teoretické přístupy „jsou vlivné ve specifických oblastech, avšak neposkytují sjednocenou perspektivu pro obor jako celek“ [Crane, Small 1992: 230].

prostředky dostat. Produkce sociologické teorie se z této perspektivy jeví daleko více jako určitý způsob čtení a psaní (a zřejmě i myšlení) než jako svrchovaný racionální diskurz s vlastními pravidly, jak se opakovaně pokouší prezentovat. Syntéza je sice potenciálně vždy možná, nepřestává být zřejmě nejprestižnější výzvou v úsilí o oborové uznání,³⁶ na druhé straně však formalizace teoretického myšlení s průvodními předpoklady teoretické argumentace s ohledem na rostoucí objem literatury stále více znemožňuje sblížení teorie, metod a praxe, bez něž, jak to vypadá, sociologie stále méně drží pohromadě. V počáteční formulaci projektu poválečného sjednocení vědy Robert K. Merton sice odkazoval k Whiteheadovu výroku, podle něž je ztracena „věda, která se zdráhá zapomenout na své zakladatele“ [viz Merton 2000: 7], jak ovšem naznačuje Stephen P. Turner [2004: 163], osud sociologické teorie připomíná spíše vývoj filozofie, o němž Whitehead prohlásil, „že dějiny filozofie jsou řadou poznámek pod čarou k dílu Platóna.“

Jak již bylo řečeno, institucionální expanze sociologie provázená rostoucí specializací a parcelizací umožnila, že se sociologická teorie stala samostatnou specializací se svými vlastními hierarchiemi, kritérii členství, kariérami či mechanismy sebeudržování a sebezotvrzování. Dynamika vývoje sociologických specializací zároveň stále více prohlubuje vzájemnou irelevanci teoretické a empirické sociologie. Podíváme-li se kupříkladu na produkci prestižních časopisů v oblasti teorie a metodologie, nezdá se příliš pravděpodobné, že by teoreticky a empiricky orientovaní sociologové měli příliš důvodů ke vzájemnému dialogu či čtení svých textů. V sociologii dnes mohou vedle sebe poměrně neproblematicky koexistovat ti, kteří si z teoretických přednášek odnesou jen to, že Weber byl Němec, a na druhé straně ti, kteří by měli problém interpretovat triviální statistickou tabulku. Oběma základním oborovým specializacím současně hrozí v podstatě analogická hrozba sebetrivilizace. Jak to formuluje Allan Wolfe, „je právě tak možné napsat nenápaditou ... knihu, jako je možné na požádání vytvořit sedm či osm článků z téže databáze“ [Wolfe 1992: 777]. Frustrace a kritika, jež se tak často objevují v obecných analýzách současného stavu, se přitom většinou nevztahují k vlastní specializaci, ta bývá naopak vášnivě hájena, nýbrž k sociologii jako celku a rovněž ke konkurenčním specializacím.

Absence sdíleného základu, nepropojenost teoretické argumentace a výzkumných aktivit, neurčitost profesních hodnot, nedostatek koherence i sjednocených standardů, to vše má závažné důsledky pro postavení sociologie v širším kontextu nových požadavků sociálněvědního zkoumání. Ty se prosazují díky současné preferenci i oblibě „interdisciplinárního“ přístupu, který implikuje výzkumné metodologie využívané napříč sociálními vědami, nikoli metodologie specifické pro jednotlivé sociální vědy. Třebaže je možné, jak tvrdí Craig Calhoun, že „žádný obor nebyl tolik prospěšný pro interdisciplinární sociální vědu

³⁶ Tomu nasvědčuje i poznámka Charlese Camica a Neila Grosse, v níž dokumentují, že ani v současných křehkých a nestabilních podmínkách se rozhodně nepotýkáme s „nedostatkem článků, monografií, učebnic a editovaných výborů analyzujících současný vývoj v oblasti teorie ...“ [Camic, Gross 1998: 454].

jako sociologie ...“ [Calhoun 1992: 137], pro náš kontext je významnější skutečnost, že sociologové v důsledku nových modelů financování, jež často upřednostňují „interdisciplinární“ přístupy ke specifickým oblastem zájmu (kupříkladu zdraví, zločinnosti, nezaměstnanosti, urbánním problémům atd.), stále častěji sami sebe vymezují spíše z hlediska výzkumné „oblasti“ než z hlediska „oboru“³⁷ [viz Holmwood 1996b: 97; Turner, Turner 1990; Crane, Small 1992], což oborové základy ještě více decentruje a komplikuje odpověď na otázku, co vlastně drží sociologii pohromadě.

Bylo by zcela jistě přehnané a zjednodušující tvrdit, že veškeré výše uvedené divergentní procesy vyplývají z neúspěšnosti realizace projektu sjednocení sociologie, natož na příkladu jedné, byť zcela nesporně hegemónické a dominantní, národní tradice. Rovněž je zřejmé, že nelze zachytit veškeré detailní aspekty vývoje americké sociologie a nemělo by ani smysl podávat příběh o vzestupu a pádu americké sociologie po druhé světové válce jako další nostalgické líčení, v němž dramatickým přeháněním dezintegrujících důsledků nenaplněnosti příslibu sociologické teorie ztratíme celkový obraz, který by se podstatně proměnil, pokud bychom jej nahlíželi z jiné perspektivy. Zde rozpracovaný výklad nechce ani naznačovat, že v podstatě obecně sdílené přesvědčení o selhání projektu sjednocení vědy svědčí o nutnosti korekce našich představ o povaze, základním rozvrhu, nárocích a cílech sociologie jakožto vědy. A nechce ani nějakou vizi vývoje načrtávat. Dnes již standardní argumentace sice oznamuje, že se příchod nové hegemónické teorie,³⁸ respektive dominantního konceptu praxe, nezdá pravděpodobný, což ovšem, jak jsem přesvědčen, neznamená, že by se sociologie nutně musela vyzívat v pocitu frustrace, tragického zmarnění dřívějších příležitostí či rezignovaně přijímat útoky ze všech možných stran.

Jak naznačuje Allan Wolfe [1992; viz též Wiley 1985; Collins 1986], „slabá sociologie“ nemusí nutně plodit „slabé sociology“, právě naopak. Rovněž Charles Camic a Neil Gross [1998] jsou přesvědčeni, že ani současná kritická situace neznemožňuje smysluplnou teoretickou práci. Rozeznávají osm aktivních a rela-

³⁷ Nejisté je rovněž současné postavení sociologie na amerických univerzitách. Problémem není pouze klesající počet studentů (v poslední době se navíc podařilo zvrátit nepříznivý trend, kdy v polovině osmdesátých let ročně dokončovalo své studium pouze 15 tisíc studentů, což je v porovnání se 36 tisíci na začátku sedmdesátých let skutečně dramatický propad [viz Turner, Turner 1990; Holmwood 1996b]), nýbrž také rostoucí konkurence nových studijních programů, jež, jak se zdá, lépe vyhovují současným trendům – a často také módním vlnám (kupříkladu kulturní, mediální, komunikační studia, postkolonialismus, různé mixtury tradičních oborů jako politická filozofie, sociální dějiny atp., jež se prosadily jako samostatné typy studia). Ovšem zřejmě nejzávažnějším problémem současných amerických univerzit je neschopnost rekrutovat kvalitní studenty. Jak vyplývá z kvantitativních studií, adepti, studenti i absolventi studia sociologie dosahují opakovaně nejhorších výsledků ve všeobecných testech typu GRE [viz D'Antonio 1992].

³⁸ Všeobecným pocitem spíše je, jak to líčí Dennis Wrong, že se s největší možnou pravděpodobností v sociologii již nebude opakovat ani „vynořující se konsenzus padesátých let minulého století, ani intelektuální vření a vzrušení let šedesátých“ [Wrong 1993: 195].

tivně oddělených (třebaže samozřejmě, jak už to u dělby práce v sociologii bývá, vzájemně provázaných) intelektuálních projektů sociologické teorie, jež jsou v současné době systematicky rozvíjeny: I. konstrukce obecných nástrojů pro využití v empirické analýze, II. syntéza rozličných teoretických přístupů, III. zdokonalení teoretických výzkumných programů, IV. dialog mezi rozličnými teoretickými přístupy, V. rozšíření/rekonstrukce současných teoretických přístupů, VI. práce s minulými teoretickými ideami, VII. diagnóza současných sociálních podmínek, VIII. rozklad sociologické teorie [viz Camic, Gross 1998: 453].³⁹ Třebaže sebereflexivní a sebedestruktivní projekt rozkladu sociologické teorie může být vždy aktivizován proti každému pokusu o teoretickou činnost, můžeme se oprávněně domnívat, že velký rozdíl v celkové intelektuální naladěnosti mezi současnou situací a situací minulou nepanuje. Rezistence vůči sociologické teorii pochopitelně není ničím novým. V roce 1937 píše Parsons v úplném závěru své *The Structure of Social Action* o pesimismu provázejícím každý pokus o sociologické teoretizování:

V poslední době se setkáváme se silným proudem pesimismu v myšlení badatelů sociálních věd, zejména těch, kteří se sami nazývají sociology. Slýcháme, že existuje tolik systémů sociologické teorie, kolik je sociologů, že neexistuje žádná společná základna, že vše je arbitrární a subjektivní ... Je nám řečeno, že sociologie je určité umění a to, co je na ní hodnotné, má být měřeno standardy intuice a inspirace, že není podřízena kánonům rigorózní logiky a empirické verifikace. [Parsons 1937: 774]

Parsons v reakci na tuto pesimistickou atmosféru představil svůj projekt, jež v jeho základních obrysech systematicky rozvíjel po několik desetiletí a zůstal mu „nevyléčitelně věrný“⁴⁰ po celý svůj profesní život. Sociologická teorie po druhé světové válce se pak do značné míry skutečně stala, jak říká Jeffrey C. Alexander, „příběhem vzestupu a pádu parsonsovské říše“ [Alexander 1987: 281]. Dnes je více než zřejmé, že nežijeme ve světě pevných „parsonsovských“ hodnot. Přijmeme-li však přesvědčení, že „existuje tolik sociologií, kolik je sociologů“, pak je cesta z krize oborového vědomí zcela jistě nemožná a sociologie se stane více či méně přitažlivým koníčkem. Sociologická teorie americké provenience svůj typicky „severoamerický“ vážný a závazný příslib sjednocení sice nenaplnila, pakliže se však toto vědomí stává jediným všeobecně vyznávaným přesvědčením, sociologie jako taková zcela jistě dostane to a dosáhne toho, co si zaslouží.

³⁹ Rovněž Joseph Berger, David Willer a Morris Zelditch tvrdí, že „neexistuje žádné opodstatnění pro argumentaci, že obor nevykazuje žádný pokrok. Pakliže jej hledáme na správných místech, v teoretických výzkumných programech, ukáže se, že se sociologická teorie vyvíjí“ [Berger, Willer, Zelditch 2005: 150].

⁴⁰ Parsons sám sebe v *The Social System* (ve věnování své manželce) označil za „nevyléčitelného teoretika“.

Závěr

Retrospektivně vzato není „nenaplnění“ příslibu jednotné sociologie, sdíleného základu, sjednocení teoretické argumentace a empirických aktivit žádným velkým překvapením. Dnešní pohled na možnosti a omezení vědeckého poznávání se zásadně liší od perspektivy charakteristické pro období zde popisované jako „zlatý věk“ sociologie. Zásadně jinak jsou chápány i předpoklady vědecké práce jako takové. Nahlíženo z distancované perspektivy našeho *ted'* a *tady* nemohla sociologická teorie se svou představou a svým plánem vybudování jednotné sociologie neselhat. Tvrzení, že rozklad sociologické teorie, jež do sebe zapracovala silné nároky tehdy spojované s vědou, racionalitou a poznáváním, byl nevyhnutelný, do značné míry rovněž odráží relativizující senzitivitu, s níž se dnes, a to nejen v rámci sociologie, potýká každý systematický pokus o zobecňující, formální či abstraktní myšlení, jenž chce odhlížet od konkrétních kontextů a nechce se smířit s tím, že veškeré vědění je nutně jen „politické“, „perspektivní“, „situované“ či „lokální“. To je nepochybně nezamýšlený a zcela jistě také nechtěný důsledek deziluze z „nenaplnění“ očekávání, jež Parsons a jiní svou odhodlaností podněcovanou rozmachem jejich vědy vyvolali. Jednou stranou extrém je vyvozovat ze selhání sociologické teorie to, že svou historickou příležitost promarnila, stala se uzavřenou kapitolou dějin myšlení a náleží do učebnicových souhrnů a sekundárních výkladů uzpůsobených pro potřeby masového školství. Druhou stranou extrém jsou pokusy o její „znovuoživení“ opakovaně vznášející ty nároky, jež teoretickou argumentaci svedly na „scestí“ a zavedly mimo čas a prostor (respektive mimo dějiny a společnost). Idea jednoty (respektive jednotné) sociologie byla metafyzickou vizí kolektivní sebspásy. Ve chvíli, kdy je tato idea odhalena jako přespříliš vypjatá, přichází ke slovu idea fragmentace zvěstující možnost individuální sebspásy. Z ní plynoucí chvála „jedinečnosti“ je však právě tak fiktivní „nadějí“ jako příslib nezadržitelného pokroku ve jménu (a pod podmínkou) souladu a svornosti.

JAN BALON *od roku 2000 pracuje ve Filosofickém ústavu AV ČR a od roku 2003 působí na Institutu sociologických studií FSV UK, kde přednáší sociologickou teorii, dějiny sociologie a obecnou metodologii. V Sociologickém nakladatelství (SLON) publikoval monografii Sociologická teorie (2007). Je editorem pěti monotematických čísel Teorie vědy a spolueditorem knih Kultura, kritika, dialog (2006), Chaos a řád v sociologii a ve společnosti (2006), Teorie jednání – jeden koncept, mnoho koncepcí (2008).*

Literatura

- Alexander, J. C. 1982, 1983. *Theoretical Logic in Sociology*. 4 díly. Berkeley: University of California Press.
- Alexander, J. C. 1984. „The Parsons Revival in German Sociology.“ *Sociological Theory* 2: 394–412.
- Alexander, J. C. 1987. *Twenty Lectures: Sociological Theory since World War II*. New York: Columbia University Press.
- Alexander, J. C. 1991. „Sociological Theory and the Claim to Reason: Why the End is Not in Sight.“ *Sociological Theory* 9 (2): 147–153.
- Alexander, J. C. 1995. *Fin de Siècle Social Theory*. London: Verso.
- Alexander, J. C., P. Colomy. 1992. „Traditions and Competitions: Preface to a Postpositivist Approach to Knowledge Cummulation.“ Pp. 27–53 in G. Ritzer (ed.). *Metatheorizing*. London: Sage.
- Antonio, R. J. 1991. „Postmodern Storytelling Versus Pragmatist Truth-Seeking: The Discursive Base of Social Theory.“ *Sociological Theory* 9 (2): 154–163.
- Atkinson, D. 1972. *Orthodox Consensus and Radical Alternative*. London: Heinemann.
- Aya, R. 1982. „The Theory Behind ‚Theory and Society‘.“ *Theory and Society* 11 (6): 907–913.
- Balon, J. 2004. „Koncept jednání v sociologické teorii: zdánlivě bezútešný příběh jednoho pojmu.“ *Teorie vědy* 26 (4): 15–37.
- Balon, J. 2007. *Sociologická teorie: Příběh krize a fragmentace – projekt obnovy a rekonstrukce*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Baltzell, E. D. 1972. „To be a Phoenix-Reflections on Two Noisy Ages of Prose.“ *American Journal of Sociology* 78 (1): 202–220.
- Bell, D. 1960. *The End of Ideology: The Exhaustion of Political Ideas in the Fifties*. New York: Free Press.
- Ben-David, J. 1978. „Emergence of National Traditions in the Sociology of Science.“ *Sociological Inquiry* 48 (3–4): 197–219.
- Berger, J., D. Willer, M. Zelditch. 2005. „Theory Programs and Theoretical Problems.“ *Sociological Theory* 23 (2): 127–155.
- Bershady, H. J. 1973. *Ideology and Social Knowledge*. New York: Wiley.
- Bloom, A. 1987. *The Closing of the American Mind*. New York: Simon & Schuster.
- Boggard, W. 1992. „Postmodernism One Last Time.“ *Sociological Theory* 10 (2): 241–243.
- Bourdieu, P. 1988a. *Homo Academicus*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. 1988b. „Vive la Crise!: For Heterodoxy in Social Science.“ *Theory and Society* 17 (5): 773–787.
- Burawoy, M. 2005. „For Public Sociology.“ *American Sociological Review* 70 (1): 2–28.
- Calhoun, C. 1992. „Sociology, Other Disciplines and the Project of a General Understanding of Social Life.“ Pp. 137–197 in T. C. Halliday, M. Janowitz (eds.). *Sociology and Its Publics: The Forms and Fates of Disciplinary Organization*. Chicago: University of Chicago Press.
- Calhoun, C. (ed.). 2007. *Sociology in America: A History*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Camic, C., N. Gross. 1998. „Contemporary Developments in Sociological Theory: Current Projects and Conditions of Possibility.“ *Annual Review of Sociology* 24: 453–476.
- Cole, S. 1994. „What’s Wrong With Sociology?“ *Sociological Forum* 9 (2): 129–131.
- Collins, R. 1985. „Jeffrey Alexander and the Search for Multi-dimensional Theory.“ *Theory and Society* 14 (6): 877–892.
- Collins, R. 1986. „Is 1980s Sociology in the Doldrums?“ *American Journal of Sociology* 91 (6): 1336–55.

- Collins, R. 1990. „The Organizational Politics of the ASA.“ *American Sociologist* 21: 311.
- Crane, D., H. Small. 1992. „American Sociology Since the Seventies: the Emerging Identity Crisis in the Discipline.“ Pp. 197–235 in T. C. Halliday, M. Janowitz (eds.). *Sociology and Its Publics: The Forms and Fates of Disciplinary Organization*. Chicago: University of Chicago Press.
- D'Antonio, W. V. 1992. „Recruiting Sociologists in a Time of Changing Opportunities.“ Pp. 99–137 in T. C. Halliday, M. Janowitz (eds.). *Sociology and its Publics: The Forms and Fates of Disciplinary Organization*. Chicago: University of Chicago Press.
- Davis, J. 1994. „What's Wrong With Sociology?“ *Sociological Forum* 9 (2): 179–197.
- Fish, S. 1989. *Doing What Comes Naturally*. Oxford: Clarendon.
- Friedrichs, R. W. 1970. *The Sociology of Sociology*. New York: Collier-Macmillan.
- Gouldner, A. W. 1970. *The Coming Crisis Of Western Sociology*. New York: Basic Books.
- Gouldner, A. W. 1971. „Sociology Does Not Need a Karl Marx or an Isaac Newton; It Needs a Lenin.“ *Psychology Today* 5: 53–57.
- Gouldner, A. W. 1973. *For Sociology: Renewal and Critique in Sociology Today*. London: Allen Lane.
- Gouldner, A. W. 1974. „Toward the New Objectivity: An Introduction to Theory and Society.“ *Theory and Society* 1 (1): i–v.
- Gouldner, A. W. 2004. „Anti-minotaurus: mýtus sociologie oprostěné od hodnocení.“ *Teorie vědy* 26 (4): 85–105.
- Habermas, J. 1981. „Talcott Parsons: Problems of Theory Construction.“ *Sociological Inquiry* 51 (3): 173–196.
- Holmwood, J. 1996a. *Founding Sociology: Talcott Parsons and the Idea of General Theory*. New York: Longman.
- Holmwood, J. 1996b. „Abject Theory.“ *Australian and New Zealand Journal of Sociology* 32 (2): 87–108.
- Holmwood, J., A. Stewart. 1994. „Synthesis and Fragmentation in Social Theory: A Progressive Solution.“ *Sociological Theory* 12 (1): 83–100.
- Horowitz, I. L. 1994. *The Decomposition of Sociology*. New York: Oxford University Press.
- Janowitz, M. 1970. *Political Conflict*. Chicago: Quadrangle.
- Janowitz, M. 1972. „Professionalization of Sociology.“ *The American Journal of Sociology* 78 (1): 105–135.
- Kuhn, T. S. 1997. *Struktura vědeckých revolucí*. Praha: Oikoymenh.
- Lemert, Ch. 1991. „The End of Ideology, Really.“ *Sociological Theory* 9 (2): 164–172.
- Levine, D. N. 1995. *Visions of the Sociological Tradition*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lipset, S. M. 1994. „The State of American Sociology.“ *Sociological Forum* 9 (2): 199–220.
- Lipset, S. M., E. C. Ladd. 1972. „The Politics of American Sociologists.“ *American Journal of Sociology* 78 (1): 67–104.
- Merton, R. K. 1968. *Social Theory and Social Structure*. New York: The Free Press.
- Merton, R. K. 2000. *Studie ze sociologické teorie*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Mills, C. W. 2002. *Sociologická imaginace*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Mullins, N. C. 1983. „Theories and Theory Groups Revisited.“ *Sociological Theory* 1: 319–337.
- Münch, R. 1991. „American and European Social Theory.“ *Sociological Perspectives* 34 (3): 313–335.
- Oberschall, A. 1972. „The Institutionalization of American Sociology.“ Pp. 187–251 in A. Oberschall (ed.). *The Establishment of Empirical Sociology: Studies in Continuity, Discontinuity, and Institutionalization*. New York: Harper & Row.
- Parsons, T. 1937. *The Structure of Social Action*. New York: McGraw-Hill.
- Parsons, T. 1948. „The Position of Sociological Theory.“ *American Sociological Review* 13 (2): 156–171.

- Parsons, T. 1950. „The Prospects of Sociological Theory.“ *American Sociological Review* 15 (1): 3–16.
- Parsons, T. 1951. *The Social System*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Parsons, T. 1954. *Essays in Sociological Theory*. New York: Free Press.
- Parsons, T. 1959. „Some Problems Confronting Sociology as a Profession.“ *American Sociological Review* 24 (4): 547–569.
- Rhoades, L. J. 1981. *A History of the American Sociological Association, 1905–80*. Washington, D. C.: ASA.
- Richardson, L. 1990. *Writing Strategies: Reaching Diverse Audiences*. Newbury Park: Sage.
- Richardson, L. 1991. „Postmodern Social Theory: Representational Practices.“ *Sociological Theory* 9 (2): 173–179.
- Rorty, R. 1978. „Philosophy as a Kind of Writing. An Essay on Derrida.“ *New Literary History* 10 (1): 141–160.
- Seidman, S. 1991a. „The End of Sociological Theory: The Postmodern Hope.“ *Sociological Theory* 9 (2): 131–146.
- Seidman, S. 1991b. „Postmodern Anxiety: The Politics of Epistemology.“ *Sociological Theory* 9 (2): 180–190.
- Seidman, S. 1994. *Contested Knowledge*. Cambridge, MA: Blackwell.
- Seidman, S., D. G. Wagner (eds.). 1992. *Postmodernism and Social Theory: The Debate Over General Theory*. Cambridge, MA: Wiley-Blackwell.
- Seidman, S. et al. 1995. *The Postmodern Turn: New Perspectives on Social Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sibley, E. 1963. *The Education of Sociologists in the United States*. New York: Russell Sage Foundation.
- Sica, A. 1983. „Parsons, Jr.“ *American Journal of Sociology* 89 (1): 200–219.
- Stinchcombe, A. L. 1994. „Disintegrated Disciplines and the Future of Sociology.“ *Sociological Forum* 9 (2): 279–291.
- Tiryakian, E. A. (ed.). 1971. *The Phenomenon of Sociology*. New York: Appleton-Century-Crofts.
- Turner, J. H. 2006. „American Sociology in Chaos: Differentiation without Integration.“ *The American Sociologist* 37 (2): 15–29.
- Turner, J. H., A. Maryanski. 1988. „Is ‚Neofunctionalism‘ Really Functional?“ *Sociological Theory* 6 (1): 110–121.
- Turner, J. H., S. P. Turner. 1990. *The Impossible Science: An Institutional Analysis of American Sociology*. Newbury Park: Sage.
- Turner, S. P. 2000. „Disciplinarity and Its Other.“ Pp. 46–65 in P. Weingart, N. Stehr (eds.). *Practising Interdisciplinarity*. Toronto: University of Toronto Press.
- Turner, S. P. 2004. „The Maturity of Social Theory.“ Pp. 141–171 in Ch. Camic, H. Joas (eds.). *The Dialogical Turn. New Roles for Sociology in the Postdisciplinary Age*. New York: Rowman, Littlefield.
- Wiley, N. 1979. „The Rise and Fall of Dominating Theories in American Sociology.“ Pp. 71–75 in W. Snizek et al. *Contemporary Issues in Theory and Research*. Westport: Greenwood Press.
- Wiley, N. 1985. „The Current Interregnum in American Sociology.“ *Social Research* 52 (1): 179–207.
- Wolfe, A. 1991. *America at Century's End*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.
- Wolfe, A. 1992. „Weak Sociology/Strong Sociologists: Consequences and Contradictions of a Field in Turmoil.“ *Social Research* 59 (4): 759–779.
- Wrong, D. 1993. „The Present Condition of American Sociology.“ *Comparative Studies in Society and History* 35 (1): 183–196.